

Metodická inštrukcia pre umiestňovanie OZE –fotovoltická energia z hľadiska ochrany pamiatkového fondu

Aktuálne trendy v získavaní energie z obnoviteľných zdrojov vedú v poslednom čase k aplikovaniu novodobých zariadení a technických prvkov do voľnej krajiny i do urbanizovaného prostredia. Napriek tomu, že hlavný nápor na umiestňovanie fotovoltických elektrární už prebehol v roku 2011, stále aktuálna otázka umiestňovania fotovoltických článkov a elektrární rezonuje i v súvislosti so záväzkom SR zabezpečiť výrobu časti energie zo slnečného žiarenia.

Keďže umiestňovanie takýchto zariadení, ktorých vzhľad sa diametrálne líši od tradičného výrazu prostredia, veľmi zasahuje do pamiatkových hodnôt, najmä do prostredia národných kultúrnych pamiatok a do pamiatkových území, Pamiatkový úrad SR v záujme zjednotiť postupy pri povoľovaní umiestňovania fotovoltických elektrární a fotovoltických článkov vo vzťahu k ochrane pamiatkového fondu vydáva nasledovnú metodickú inštrukciu.

Legislatívne a právne obmedzenia definované v aktuálnom právnom stave:

Všeobecne sa na ochranu kultúrneho dedičstva vzťahuje článok 44 Ústavy SR, kde sa uvádza:

(2) Každý je povinný chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo.

(3) Nikto nesmie nad mieru ustanovenú zákonom ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky.

Podmienky ochrany kultúrnych pamiatok, pamiatkových území a archeologického dedičstva v súlade s vedeckými poznatkami určujú medzinárodné zmluvy v oblasti európskeho a svetového kultúrneho dedičstva a ďalšie právne normy, ktorými je Slovenská republika viazaná, sú to najmä:

- Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (oznámenie č. 159/1991 Zb.),
- vyhláška ministra zahraničných vecí č. 15/1980 Zb. o Dohovore o opatreniach na zákaz a zamedzenie nedovoleného dovozu, vývozu a prevodu vlastníctva kultúrnych statkov,
- Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva (revidovaný – oznámenie č. 344/2001 Z. z.) a Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy (oznámenie č. 369/2001 Z. z.).

Na účely tohto dohovoru sa za **prvky archeologického dedičstva** považujú všetky pozostatky, objekty a všetky ostatné stopy ľudskej existencie z minulých vývojových období, pričom sem patria objekty, stavby, skupiny budov, sídelné celky, hnutelné objekty, historické pamiatky iného druhu spoločne s prostredím, v ktorom sa nachádzajú.

- Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy, Zbierka zákonov Slovenskej republiky, čiastka 148, číslo 369 /2001

Na účely tohto dohovoru výraz **“architektonické dedičstvo”** zahŕňa tieto nehnuteľnosti:

1. pamiatky: všetky budovy a stavby pozoruhodného historického, archeologického, umeleckého, vedeckého, spoločenského alebo technického významu vrátane ich vybavenia a dekoratívnych prvkov, ktoré sú ich neoddeliteľnou súčasťou;
2. skupiny budov: homogénne skupiny mestských alebo vidieckych budov pozoruhodného historického, archeologického, umeleckého, vedeckého, spoločenského alebo technického významu, ktoré sú dostatočne prepojené, aby mohli vytvárať topograficky vymedzené celky;
3. sídla: kombinované diela človeka a prírody, čiastočne zastavané plochy, ktoré sú natoľko osobité a homogénne, že ich možno topograficky vymedziť, a ktoré majú pozoruhodný historický, archeologický, umelecký, vedecký, spoločenský alebo technický význam.

Domáca legislatíva.

- Deklarácia NRSR o ochrane kultúrneho dedičstva , prijatá dňa 28. februára 2001, (Zbierka zákonov Slovenskej republiky č. 91/2001, čiastka 39 z 20. marca 2001)
- Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“)

V základných ustanoveniach pamiatkového zákona v §2 ods. (1) sa uvádza:

Pamiatkový fond je súbor hnutelných vecí a nehnuteľných vecí vyhlásených podľa tohto zákona za národné kultúrne pamiatky (ďalej len „kultúrna pamiatka“), pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Za pamiatkový fond sa považujú aj veci, o ktorých sa začalo konanie o vyhlásenie za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny.

(2) Pamiatková hodnota je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany.

(5) Archeologický nález je hnutelná vec alebo nehnuteľná vec, ktorá je dokladom o živote človeka a o jeho činnosti od najstarších dôb do roku 1918 a spravidla sa našla alebo nachádza sa v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou. Archeologickým nálezom je tiež zbraň, munícia, súčasť uniformy, vojenská výstroj alebo iný vojenský materiál, ktorý sa našiel v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou a pochádza pred roku 1946.

(6) Archeologické nálezisko je topograficky vymedzené územie s odkrytými alebo neodkrytými archeologickými nálezmi v pôvodných nálezových súvislostiach.

V §18 sa uvádza:

Ochranné pásmo je územie vymedzené na ochranu a usmernený rozvoj prostredia alebo okolia nehnuteľnej kultúrnej pamiatky, pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny.

V § 30 Všeobecné podmienky pri ochrane pamiatkového fondu sa stanovuje:

(1) Každý je povinný správať sa tak, aby svojím konaním neohrozil základnú ochranu kultúrnych pamiatok podľa § 27 a základnú ochranu pamiatkových území podľa § 29 a nespôsobil nepriaznivé zmeny stavu pamiatkového fondu a stavu archeologických nálezísk.

V § 27- Základná ochrana kultúrnej pamiatky

Základná ochrana kultúrnej pamiatky je súhrn činností a opatrení vykonávaných na predchádzanie ohrozeniu, poškodeniu, zničeniu alebo odcudzeniu kultúrnej pamiatky, na trvalé udržiavanie dobrého stavu vrátane prostredia kultúrnej pamiatky a na taký spôsob využívania a prezentácie, ktorý zodpovedá jej pamiatkovej hodnote a technickému stavu.

V § 29 základná ochrana pamiatkového územia sa uvádza:

(1) Základná ochrana pamiatkového územia je súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

V § 37 sa uvádza:

(1) Pri príprave stavieb a inej hospodárskej činnosti na území, kde sa predpokladá ohrozenie pamiatkových hodnôt a archeologických nálezov, je nevyhnutné vykonať záchranný výskum.

V § 41 sa uvádza:

(4) Krajský pamiatkový úrad v spolupráci s príslušným stavebným úradom zabezpečuje podmienky ochrany archeologických nálezísk v územnom a stavebnom konaní.

Obmedzenia vychádzajúce z doterajšej praxe a skúseností:

Pre použitie fotovoltických článkov z hľadiska pamiatkovej ochrany vo všeobecnosti platí, že tieto zariadenia svojou hmotou a charakterom, najmä svojou plošnou náročnosťou a výrazným súčasným technickým dizajnom, pôsobia pri umiestnení na kultúrnych pamiatkach, v pamiatkovo chránených územiach a v ich prostredí cudzoročno až agresívne keďže zásadným spôsobom zasahujú predovšetkým do vizuálnej integrity danej lokality. Svojím výrazom narúšajú pamiatkové hodnoty jednotlivých súčastí pamiatkového fondu, môžu negatívne zasahovať do strešnej krajiny hodnotnej zástavby pamiatkových území a degradovať pamiatkovú hodnotu prostredia kultúrnych pamiatok. Tiež môžu negatívne zasiahnuť do prostredia kultúrnej krajiny.

V súvislosti s fotovoltikou je potrebné zdôrazniť dôležitý aspekt, ktorým sú žiadosti pre umiestnenie tzv. fotovoltických elektrární, určených pre odber vyrobenej energie do verejnej siete, na strechách objektov v pamiatkových územiach. Tieto sú oficiálne definované ako výrobné zariadenia. Nové výrobné zariadenia sú posudzované podľa

požiadaviek na funkčné využitie pamiatkových území podľa Zásad pamiatkovej ochrany a spravidla sú v pamiatkových územiach, najmä v lokalitách svetového dedičstva, v pamiatkových rezerváciách a pamiatkových zónach v tejto súvislosti **a priori neprípustné**. Rovnako sú tieto výrobné zariadenia neprípustné v obytných a polyfunkčných zónach podľa ustanovení jednotlivých územných plánov. Zároveň v zmysle ustanovení Vyhlášky MŽP SR č. 55/2001 Z.z. o územnoplánovacích podkladoch a územnoplánovacej dokumentácii FVE patrí podľa charakteru funkčného využívania územia do výrobného územia. Zámer umiestňovania fotovoltických článkov, ktoré sú plošne náročnejšie, a neslúžia len pre potreby konkrétnej nehnuteľnosti v pamiatkovom území, ale výhradne na výrobu elektrickej energie do siete, je **neprípustný**, keďže v takom prípade nemožno hovoriť o skvalitnení alebo záchrane nehnuteľnosti v pamiatkovom území.

Prípustnosť umiestnenia FV-článkov budeme pre lepšiu prehľadnosť bližšie špecifikovať v nasledovných možných situáciách vo vzťahu k pamiatkovému fondu:

1. **Územie svetového dedičstva**
2. **Pamiatkové rezervácie**
3. **Pamiatkové zóny**
4. **Ochranné pásma**
5. **Národné kultúrne pamiatky**
6. **Archeologické dedičstvo**
7. **Prostredie pamiatkového fondu**

1. Územie svetového dedičstva

- a) V území lokalít svetového dedičstva UNESCO je výstavba fotovoltických elektrární **neprípustná**, keďže zásadným spôsobom zasahuje predovšetkým do vizuálnej integrity danej lokality. Ochrana, zachovanie a prezentácia integrity a autenticity, ktorá je súčasťou jedinečnej svetovej hodnoty lokalít svetového dedičstva, je povinnosťou Slovenskej republiky vyplývajúcou z ratifikácie Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.
- b) V území ochranných pásiem svetového kultúrneho dedičstva UNESCO Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia a Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia je výstavba fotovoltických elektrární prípustná len na základe individuálneho posúdenia územne príslušným krajským pamiatkovým úradom pri dodržaní nasledovných podmienok:
 - Fotovoltické panely umiestňovať mimo definovaných chránených pohľadov, v územiach s už narušenou historickou urbanistickou/krajinou štruktúrou, preferovať situovanie mimo vizuálne exponovaných plôch alebo na plochách existujúcich výrobných areálov;
 - uplatňovať opatrenia obmedzujúce ich viditeľnosť, resp. zmiernujúce narušenie krajinného rázu (vysadenie izolačnej zelene, nátery konštrukcií v prírodných, nekонтрастных farebných odtieňoch);
 - Rešpektovať územné plány obcí a fotovoltické elektrárne umiestňovať len na územiach, ktoré sú z funkčného hľadiska označené ako výrobné územia (nezaberať napr. poľnohospodársku pôdu);

- Inštaláciu podporných konštrukcií fotovoltaických panelov vykonať bez pevného spojenia so zemou – skrutkovými kotvami, pri likvidácii zariadenia v budúcnosti odstrániť všetky časti stavby a plochu revitalizovať;
- Zabezpečiť pravidelnú údržbu trávnatých plôch v okolí fotovoltaických elektrární, aby sa predišlo vzniku ruderálnych porastov.

Na územiach ostatných ochranných pásiem svetového kultúrneho dedičstva UNESCO je výstavba fotovoltaických elektrární neprípustná.

2. Pamiatkové rezervácie

Na územiach pamiatkových rezervácií, čiže územiach, ktoré podľa pamiatkového zákona požívajú najvyššiu mieru administratívno-právnej ochrany v súlade s § 16 odseku 1 pamiatkového zákona, podľa ktorého je pamiatková rezervácia územím **s uceleným sídelným usporiadaním**, a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok **sa posudzuje pôsobenie fotovoltaických článkov individuálne**. Individuálne posudzovanie v tomto prípade nie je mienené ako posudzovanie v individuálnych správnych aktoch, ale individuálne vzhľadom k **typu pamiatkového územia** alebo jeho časti. (Napríklad v prípade tradičnej meštianskej alebo sakrálnej architektúry je aplikácia fotovoltaických systémov krajne nevhodná, avšak v prípade industriálnych súborov, ktoré sú integrálnou súčasťou vývoja mesta a územný plán ich definuje ako výrobnú zónu, je dôvodom na odborné zváženie.) Čiže požiadavku všeobecne posudzujeme vždy vo vzťahu k typu konkrétneho pamiatkového územia alebo jeho časti. Keďže v zmysle medzinárodných dokumentov ICOMOS (Medzinárodná rada pre pamiatky a sídla, ktorá je poradným orgánom UNESCO) o ochrane kultúrneho dedičstva je predmetom plošnej ochrany aj tzv. strešná krajina, vo väčšine pamiatkových rezervácií pri pohľadoch z vyšších stanovísk prakticky neexistuje (na streche) zakrytá poloha, pri ktorej by nepôsobil rušivo akýkoľvek moderný technický prvok. V takýchto prípadoch je umiestňovanie fotovoltaických článkov a podobných energetických zariadení neprípustné.

3. Pamiatkové zóny

Na územiach pamiatkových zón, v pamiatkovom zákone definovaných ako územia s historickým sídelným usporiadaním s pamiatkovými hodnotami podľa § 17 odseku 1 pamiatkového zákona, je umiestňovanie energetických zariadení **prípustné v obmedzenom rozsahu**.

Keďže v prípade zámeru umiestnenia fotovoltaických článkov, ktoré sú plošne náročnejšie, a neslúžia len pre potreby konkrétnej nehnuteľnosti v pamiatkovom území nemožno hovoriť o skvalitnení alebo záchrane nehnuteľnosti v pamiatkovom území, ale výhradne na výrobu elektrickej energie do siete, je takýto zámer z hľadiska ochrany pamiatkového fondu **neprípustný**.

V situácii, ak je navrhované fotovoltaické zariadenie určené pre individuálnu potrebu konkrétnej nehnuteľnosti, je podľa okolností možné umiestniť fotovoltaické články na plochých strechách nehnuteľností v tom prípade, ak svojou hmotou nebudú **vnímané z verejných priestorov a ani z chránených pohľadov verejne prístupných** (ako sú napr. kostolné veže). V praxi to znamená možnosť umiestniť len plošne nie veľké polia solárnych článkov pre prípravu teplej úžitkovej vody na strechách, v skrytých častiach dvorových krídiel a v obdobných situáciách, prípadne na plochých strechách

skraté za atikou, avšak výhradne pre vlastnú potrebu konkrétnej budovy, nie na poskytovanie a predaj elektriny do verejnej siete pre ďalších odberateľov.

4. Ochranné pásma

V ochranných pásmach okolo pamiatkového fondu sú fotovoltaické články **prípustné** v rozsahu, ktorý nenaruša jeho prostredie a charakteristické pohľady naň, pričom sa fotovoltaické články nesmú výraznejšie vizuálne uplatniť ani v pohľadoch z pamiatkového fondu do okolia. Rovnako nesmú navrhované zariadenia devalvovať hodnotné uličné interiéry v ochranných pásmach, ktoré súvisia s pamiatkovými hodnotami vecí, okolo ktorých je pásmo vytýčené. Odporúčame ich situovať napr. na menej vnímaných strechách dvorových objektov.

5. Národné kultúrne pamiatky

Potenciálna otázka prípadného umiestňovania fotovoltaických článkov na národné kultúrne pamiatky je v zmysle zákona o ochrane pamiatkového fondu riešená vždy individuálne. Všeobecne sa však pri takýchto zámerov musia posudzovať aj možné dopady technickej infraštruktúry, súvisiacej s prevádzkovaním článkov (rozvody), keďže jej inštalácia nesmie narušiť pamiatkové hodnoty. Primárne sa rozvody majú umiestňovať na miesta už jestvujúcich, i keď v prípade vedenia rozvodov na strechu je zrejme predpoklad rozsiahlejších devastačných zásahov.

Všeobecne je potrebné považovať umiestnenie fotovoltaických zariadení na národných kultúrnych pamiatkach za neprípustné, s výnimkou napr. plochostrechých stavieb, dvorových pristavieb, na menej kvalitnej architektúre prostredia, prípadne u stavieb v horách, kde nie je možný iný zdroj energie a pod.

6. Archeologické dedičstvo

Archeologické dedičstvo je chránené na území celej Slovenskej republiky. V súvislosti s predchádzajúcimi súčasťami pamiatkového fondu je vždy posudzovaná aj otázka ochrany archeologického dedičstva. Pri umiestňovaní fotovoltaických elektrární mimo uvedených oblastí pamiatkového fondu je pri predpokladanom kotvení do zeme potrebné už v štádiu prípravy realizácie každého takéhoto zariadenia v rámci stavebného a územného konania požiadať príslušný krajský pamiatkový úrad o vyjadrenie k územnému a stavebnému konaniu. Ak je na mieste stavby predpoklad výskytu archeologických nálezov, krajský pamiatkový úrad určí vydaním rozhodnutia podmienky vykonania záchranného archeologického výskumu. Z praxe totiž vyplýva, že pri realizácii fotovoltaických elektrární dochádza k značným výkopovým prácam hlavne v súvislosti s realizovaním podzemných VN a NN vedení v hlbokých ryhách, ako aj pri realizácii základových pätiiek pre nosnú konštrukciu fotovoltaických článkov. Na územiach, kde sa výskyt archeologických nálezov predpokladá, KPÚ určuje podmienky pre záchranný archeologický výskum.

7. Prostredie pamiatkového fondu

Pamiatkový fond nepredstavuje celé kultúrneho dedičstvo, len jeho výberovú časť. Nehnutelné súčasťami pamiatkového fondu sú súčasťou krajiny, krajinného obrazu, spoluvytvárajú ju a spätne, krajina tvorí prostredie pamiatkového fondu. Prostredie na

pamiatkový fond vplýva a môže jeho hodnoty radikálne meniť. Všetky činnosti, ktoré môžu zasiahnuť do prostredia pamiatkového fondu musia byť individuálne posudzované vo vzťahu k ochrane pamiatkových hodnôt.

Pri niektorých, najmä solitérne v krajine umiestnených kultúrnych pamiatkach, ale i pri pamiatkových rezerváciách a pamiatkových zónach je často i širší krajinný rámec, presahujúci vyhlásené ochranné pásma, dôležitou súčasťou ich pamiatkových hodnôt. Takéto objekty, najmä hrady, kaštiele, ale sporadicky i iné kultúrne pamiatky sú späté s okolitým, neraz prírodným rámcom. Takýto v mnohých prípadoch až ikonický výraz môže nevhodné umiestnenie fotovoltických elektrární narušiť a až vážne poškodiť.

V členitom krajinnom reliéfe Slovenska sa, pri umiestnení vo svahoch, môžu fotovoltické elektrárne premietat' do druhého i tretieho pohľadového plánu a vzhľadom na základný reflexný materiál, z ktorého sú panely budované, môžu zasiahnuť do prostredia pamiatok i z takýchto vzdialenejších polôh. Potenciálne nevhodné situácie nie je možné rámcovo odhadnúť, jednotlivé prípady budú musieť byť posudzované individuálne.

Zároveň bude potrebné už v štádiu schvaľovania stanoviť postup likvidácie týchto zariadení najmä z voľnej krajiny, v ktorej torzá prípadných už nefunkčných konštrukcií budú pôsobiť devastačne.

Vo všetkých vyššie uvedených prípadoch platí zásada, že každý návrh ešte v štádiu zámeru v súlade s §32 a § 37 a najmä podľa § 30 odseku 3 pamiatkového zákona posudzuje príslušný krajský pamiatkový úrad individuálne, podľa konkrétnej situácie a možného dopadu navrhovaného technického riešenia na pamiatkové hodnoty a na archeologické dedičstvo.

Na základe podkladov OPÚ, ref.SD a KPÚ Trnava, Prešov, Košice a Žilina vypracovala V. Dvořáková,
spolupráca KPÚ Košice – R. Mokriš a R. Királ'
september 2012.